

A TÉLI MAGYARORSZÁG

*Magyar síkon nagy iramban át
Ha nyargal a gőzös velem
Havas nagy téli éjjelen,
Alusznak a tanyák*

*Olyan fehérek és árva a sík,
Fölötte álm-éneket
Dúdolnak a hideg szelek.
Vajon mit álmodik?*

*Álmodik-e, álma még maradt?
Én most karácsonyra megyek
Régi vén falusi gyerekek.
De lelkeim bó alatt.*

*S ahogy futok a síkon, telen át,
Úgy érzem halottak vagyunk
És álm nélkül álmodunk,
Én s a magyar tanyák.*

ADY ENDRE: A TÉLI MAGYARORSZÁG

1998 őszén és a rákövetkező év tavaszán a Tisza rendkívüli áradásokkal hívta fel magára a figyelmet. Ám a baj most sem járt egyedül, 2000-ben ciánszennyezés és újabb árhullám következett, hogy a sort egyelőre a tarpai töltésszakadás s a beregi árvíz zárja le. S mint ahogy ilyenkor az lenni szokott, a Tisza hirtelen előbb csak szóbeszéd, majd konferenciák tárgya lett, végül mozdult az illetékes hatóság is: megszületett a Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése, amely ha elkészül, új fejezetet nyit a szabályozások, s ezzel együtt a folyó életében. A tervek szerint e fejezet csak annyiban különbözik majd az előzőektől, hogy újabb, hatékonyabb eszközöket vetünk be, hogy megőrizhessük elődeink eredményeit, hogy megtarthassuk mindazt, amit a „veritékes honfoglalás” során a pangó mocsaraktól, lápoktól, feketevizektől elhódítottunk.

Persze, ahogy az előző fejezetekben sem volt, úgy az egyes kérdések megítélésében most sincs egyetértés. Az érintettek hol hevesen, hol óvatosan fogalmazva, hol egymásnak, hol csak önmaguknak mondják el gondolataikat, érveiket, s az ember, az egymást érő, helyenként egymással párhuzamosan futó, egymás mellett elbeszélő, már-már végtelenbe nyúló vitákon ülve hirtelen úgy érzi: mintha nem is ugyanarról a folyóról beszélénk, mintha nem is ugyanabban az országban élnénk. Eleinte úgy tűnt, annyi Tisza szeli át az Alföldet, ahány műhely, ahány egyetem, ahány tanszék foglalkozik, foglalkozott vele. Később valamelyest tisztult a kép, s kikristályosodni látszott két Magyarország...

Az egyik, az ismertebb ott él a köztudatban. Ebben az országban „*A Tiszának és mellékfolyóinak (...) »szabályozása« (...) [a] kerekén 2 millió hektárra rúgó ősi árterületek rendszeres, szinte évenként megismétlődő elárasztásának megszüntetése nemcsak A MEZŐGAZDASÁG ÉS A KÖZLEKEDÉS FEJLŐDÉSÉNEK ÚTJÁT NYITOTTA MEG. Jelentősége ennél is nagyobb: MEGTEREMTETTE A KULTURÁLIS FELEMELKEDÉS LEHETŐSÉGÉT.*”¹ Miért is itt virágzó mezőgazdaság, takaros falvak sorakoznak az egykori ártéren, ahol boldog és elégedett emberek élnek egyre nagyobb lélekszámban, egyre eredményesebben művelve egyre nagyobb területet...

Vessünk azonban most egy pillantást a másik Magyarországra. Arra a Magyarországra, mely évek, évtizedek, évszázadok óta lapul valahol a kulisszák mögött, s melyet oly régóta az enyészet, az elmúlás ural...

Ha útnak indulunk a Tisza mellett, hamar megtaláljuk e másik Magyarország nyomait. Elhagyott tanyák, telepek, szétvert szivattyúállások, csupaszon álldogáló vilanypóznák, rozsdásodó gépek, omladozó épületek sorjáznak a felhagyott legelők,

parlagon maradt szántók, katonás rendben sorakozó nemesnyarasok s a soványan termő földek között. Az élet mintha menekülne erről a tájról...

Nézzük végig az egykori ingoványok maradékát, a bihari síkot, a Körösök vagy a Maros mentét, vagy feljebb a Hevesben a Kis-Tisza partjait, a borsodi mezőséget, a Taktaközt, a Bodroγκözt, vagy a beregi síkot. Szinte mindenütt ugyanaz a kép fogad. S nem csak térben, utazásunkat kiterjeszthetjük az időben is. Mintha átok ülne e tájon. Átok, mely porba sújtja, egyszerismind el is rejti, szürke ködök jótékony homályába burkolva...

Persze nem új keletű átok ez. Látszott már a XVIII. században. Írt róla Orczy Lőrinc, majd néhány évtized múlva Vay András, Vedres István, Huszár Mátyás, Beszédes József, Vásárhelyi Pál, és persze Széchenyi István is. Akkoriban tisztábbnak és világosabbnak tűnt a kép, s a vadvizek formáját öltő átok mindenki által jól láthatóan ülte meg a tájat. A két világ valahol a XIX. század második felében szakad el egymástól. Egyfelől a gát, a csatornák, a szivattyúk, az embert próbáló szakadatlan munka, a harc mintha meghátrálásra készítette volna a tájat sújtó erőket, mintha szűnőben lett volna az átok. Utak, vasutak, hidak épültek, tanyák, majorok falvak nőttek ki a földből. Mindez azonban csak a felszín, a mélyben továbbra is ott munkált valami gonosz, mindent felemészteni, mindent elpusztítani akaró hatalom...

Valamikor a két világháború között élt és alkotott a bihari tanyavilágban Sinka István, a Fekete Bojtár. Kísérjük most el egyik útjára, lépünk be vele egy major-ságba. Ismerős kép fogad:

„Ásvány egy pusztulófélben lévő major volt, mellette hatalmas érrel, és az ér partján fűzfaligetekkel. A cselédlakásokat nem lakta senki. A porcsin a konyhaküszöbögéig nőtt. Az egyik nagy istálló összedült, s zsindeleteteje roncsokban bevert felette. A roncs istálló mögött ritkás kis akácfaerdő zúgott a szélben éjjeli szállásául a varnyúknak...”

Évtizednyi idő múltán egy másik kor, egy másik major:

A cselédházak sarkairól az idő leharapdálta a meszet és a tapaszt, a tönkrement vályogok mint megsorbult fogsor meredtek ki s várták a tapasztó cigányt. Az egyik ajtón benéztem. Négy cselédlakás nyílt egy konyhára. A kemencék szája hidegen, üresen és sötéten tátintott a csendben, a katlanok omladoztak, a küszöbök kiszáradtak a konyhaföldből, s mellettük a basadékból hosszú, sárgazöld gazok nyújtózkodtak a világosság felé. Romlás és penészszag volt mindenfelé. Kint rozsdáborult ekék, romladozó vetőgépek hánykolódtak és a szénáskertben meglaposodott tetejű avas szénakazlak beverték, mint lassan apadó és fogyatkozó puba nagy dögök. A kastély körül derékig érő gaz tenyészett, s maga a kastély fakultan, színehagyottan hallgatott e tenyészetben...”

A romlás nem kímélte az itt élőket sem:

„Embereket ismertem évekkal azelőtt – írja Sinka István –, kik Gereblyésben, Haládon, Megyeren és Sárga-Mágoron summáskodtak. Akkor még bizakodó, nótás fiatal és kemény volt mind. S ahogy pár év után most viszontláttam őket – egyikkel másikkal beszéltem is! – láttam mivé lettek: sovány, rongyos, görbülőbátú emberekké, reménytelen fakó napszámosokká, répamunkásokká. Mint mikor fogságba kerül a varjú, s madzagra kötve várja az elmúlást. És lányokat ismertem, mint egykori marokszedőket, kiket most viszontláttam, mint asszonyokat, de kicsoda különbséggel! Akkor, azelőtt öt-hat évvel frissek voltak, mint a fiatal halak, dolgozók, játékosok, s most: kopottak, laposak, s a szájukból soha ki nem fogyott a fájdalom és a panasz. Fiatal emberek és ifjú asszonyok ifjúságuk virágjában összetörve, mintha egy hatalmas és győző ellenség átvitte volna őket messzi és boldog hazájukból ide rabságra és pusztulásra...”²

A helyzet alig változott. A tanyák eltűntek, a majorokból romos gépállomások maradtak, vagy még azok sem, s az emberek éppoly megtörték, mint voltak majd

száz év előtt, csak most nem testben, sokkal inkább lélekben. Aki teheti, menekül az átokverte földről, s aki maradt, jórészt csak várja a halált, temeti a halottakat. Tűzhet nyári nap, fújhat tavaszi szél, verheti őszi eső e tájat, ez mégiscsak a téli Magyarország. Az évszakok, az évek, az évtizedek káprázata lassan lefoszlik róla, s marad a csupasz valóság, a tél... A tél és az átok.

S itt álljunk meg egy gondolat erejéig. Téved, ki azt hiszi, mindez csak játék, játék a szóval, a gondolattal, néhány hasonlattal, játék az idővel. Másról és többről van szó, de hogy értjük, s el ne tévedhessünk, bízzuk magunkat avatott vezetőre:

„Minél fogva én (...), mint dunántúli és felföldi, kit a Tisza völgye közvetlen nem érdekelhet (...), még is nem csak magasb szempontból kívánom a magyarság e bölcsőjének minél előbbi és minél férfiasb kifejlését, hanem azon alárendeltebb ok miatt is, mely szerint világos előttem – s bár ne volna e tekintetben oly sok vak – hogy bizony a dunántúli és egyéb magyarság is nemzetiség dolgában csak hervadozni és korai halálra jutni fog, ha pusztulásnak indul a’ Tisza-völgy...”

Nem a véletlen, nem is meggondolatlanság, vagy valamiféle önkény miatt azonosítjuk tehát Magyarországgal a Tisza-völgyet, sokkal inkább, mert Széchenyi Istvánnal együtt mi is úgy érezzük, hogy e táj a magyarság bölcsője, s sorsunk, ha tetszik, ha nem, ha elfogadjuk, ha tagadjuk, összeforrt a folyóval, és annak völgyével. Igaz, Tisza-völgy, mint szűken vett földrajzi fogalom nem is létezik, létezik viszont mint önálló táj, önálló entitás, mely nem egyszerűen egy folyó, vízjárta sík...

...Tisza-völgy alatt én nemcsak a Tisza ágyát értem és azon tért, melyre a kicsapongó Tisza árja terjed, de mind azon folyók és vizek ágyait és kiöntési lapályait is, mellyek a Tiszába omlanak, u.m. Szamost, Bodrogot, Sajót, sat. sat.

...idetartoznak a hegyek, égbe nyúló csúcsaikkal, gyorsan rohanó vizeikkel, idetartozik a fenyvesekkel vadregényes táj, a szelídebb lankákba hajló középhegységgek, a dombok és a vízjárta síkok, a Kárpátoknak szinte teljes keleti fél karéja, melyből csak az Olt völgye ugrik ki. E tér minden eleme egyfelől pontosan körülírható, jól meghatározható, másfelől pedig titokzatos rejtett kapcsolatban áll egymással. Semmi sem történhet úgy az Alföldön, hogy ne verne visszhangot a hegyekben, és semmi odafent a fogyatkozó erdők honában, melyet ne érezhetnénk rögtön a síkokon. Az átok egyszerre emészti a hegyeket, a völgyeket, a síkokat, egyszerre az erdőket, a réteket, a mezőket, egyszerre a folyókat, az ártereket, egyszerre a falvakat, a tanyákat, a városokat. Bárhol, bármi történjen, egyik mozzanat feltételezi a másikat, s egy-egy elhagyott tanya, haldokló falu, elnéptelenedő kistáj tragédiája ott gyökerezik valahol a messzi múltban, valahol az idő méhében, talán éppen ott és éppen akkor, amikor és ahol az átok született...

Széchenyi korában minden oly kézzelfoghatónak tűnt. Az emberek tettenérni vélték az átkot az ősidők óta szabadon futó folyók áradásaiban. Igen, akkoriban mindenért a vizet okolták, a Tisza és mellékfolyóinak évenkénti áradásait, melyek a vidéken szétterülve *„...mindennemű gazdasági és kulturális fejlődésnek kerékkötői voltak”*.

Akkoriban a folyó mellett mocsarak, lápok, feltöltődő, posványos laposok, mocsárba vesző erek, feketevizetek, nádasok, zsombékok, sárrétek és berkek sorakoztak, s hajtottak fejet uruk, a víz előtt. Nem véletlen tehát, hogy Széchenyi István a *„...Tisza-völgy rendezését illetőleg (...) [elsőként éppen] a következő nehézségeket [látta]:*

1ször Roppant vízmennyiség. 2szor Aránylag felette csekély eset. 3szor Jobbadán alacsony partvidék. – mert e mozzanatok miatt uralta a síkokat ama roppant víztömeg, mely a csekély esés miatt elfolyni nem tudván az alacsonyabb partokat meghágva sárréteket s mocsarakat táplált szerte a vidéken, s a többi akadály csak mint eme áldatlan állapotokkal szembeni tehetetlenség okozója, eztán következett:

*4szer Vásárhiány, mely miatt nem adhatni el a fölösleget. 5ször Dologtalanság. 6szor Földnek csekély becse. 7szer Paradicsomi egyszerűség. 8szor Egymás ellen álló érdek; és 9szer Tán, de csak tán, népesedés híja.*³

S ha mai szemmel tekintünk végig a Tisza mellett, az első három akadály megoldódni látszik, mert a roppant víztömeget gátak tartják fogva, a csekély esést a kanyarok átvágásával jelentősen növelték, miért is a meder beágyazódott, s emiatt a partok magasabbak, ám a folytatás...

Igaz, vásárhiány helyett tőkehiányt írnanék, s a szűkülő agrárpiacok miatt kesereg-nénk, a dologtalanságot most munkanélküliségnek hívjuk, s a föld csekély becséről szólva a termőföldek nyomott árát emlegetjük. Sehol nem oly alacsonyok az árak, mint épp itt, a Tisza mentén. A paradicsomi egyszerűség talán csak jelzőjében változott, az érdekek ma is egymással szemben állnak, s a népesedés hiánya is megvan, mintha e téren mi sem történt volna az elmúlt évszázad alatt. Mert vegyünk elő egy-egy kistérséget, s nézzük meg a vonatkozó statisztikát.

*A bodrogi falvak népesedési statisztikája az 1900-as év népszámlálási adatait tükrözi, néhol még alatta is marad annak. Mintha azóta senki sem született volna. Az elvándorlás 25-30%-os, főleg a fiatalok menekülnek, így kevés tenni akaró és valóban tenni is tudó ember maradt a térségben, s szülőföldünk a megye éléskamrájából hátrányos helyzetű öregek otthonává vált. Ebbe a földbe, mi helyiek fektetünk csak be, jórészt halottakat. Arra még talán jó...*⁴

Hasonló adatok fogadnának a bihari síkon, a volt Sárrétek vidékén, a Hortobágy mellékén, a borsodi mezőségen, s egyébként is, szerte a vidéken. Mintha csak megrekedtünk volna Széchenyi korában: *s állni látszék az idő*, de az átok örök...

De ha nem a víz hordozta, ha nem a Tisza terítette szét évről évre, akkor ki vagy mi átkozta el e tájat? Mert ma már világosan látszik, hogy a gyógy mód nem használt, csak egy Széchenyi István hibázik még, ki a figyelmet egy új eszmetörődékben ismét a Tisza-völgy mai elaljasodására irányítja. S hogy ne várjunk hiába, míg az idő méhében az arra kiválasztott megfogon, s a kor vajúdásaiból ismét megszületik a „legnagyobb magyar”, vegyük magunkra a legkisebb fiú szerepét, s járjunk utána, hol, miként és főképp miért fogant az átok...

¹ Lászlóffy Woldemár: A Tisza. Vízi munkálatok és vízgazdálkodás a Tisza vízrendszerében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 245. o.

² Sinka István: A Fekete Bojtár vallomásai. Püski–Csokonai, Debrecen, 1989.

³ Széchenyi István: Eszmetörődékek. Különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg. Alsó-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság kiadása, év nélkül. 12.–13. 14., ill. 16. o.

⁴ Pásztor Attila: A Bodrogi köről – Bodrogi történetek, összefoglalás. (Karos, 2002 – kézirat)